

شایستگی‌های تربیتی استادان و مربیان سرآمد از منظر پیامبر اعظم حضرت محمد ﷺ

دریافت: ۱۴۰۲/۵/۲۷ پذیرش: ۱۴۰۲/۶/۲۹
مجتبی گراوند^۱، داریوش نظری^۲، طاهره نظری ایلخانی آبادی^۳

چکیده

سامان‌دهی و تربیت درست جامعه انسانی، مهارت ویژه‌ای می‌طلبد که نمونه آن را می‌توان در سیره رسول خدا ﷺ یافت. هدف این پژوهش، دستیابی به مؤلفه‌های تربیتی استادان و مربیان سرآمد از منظر پیامبر ﷺ است. روش این پژوهش، تحلیلی استنتاجی به شیوه تحلیل متن و بر مبنای مطالعات کتابخانه‌ای است. منابع پژوهش، کتب تاریخی و حدیثی مرتبط با سیره نبوی است. پژوهش بر مبنای این سوال اصلی سامان یافته است که مؤلفه‌های استادان و مربیان سرآمد از منظر پیامبر اعظم حضرت محمد ﷺ کدام‌اند؟ فرضیه چنین قلمداد می‌شود که استادان شایسته مربیانی‌اند که توانایی تعمیق یا تغییر در ساحت‌های شناختی، عاطفی و مهارتی را در جهت تعالی جامعه دارند. یافته‌های پژوهش حکایت از آن دارد که در سیره نبوی نگرش و ارزش، لایه‌های مقدماتی شایستگی و دانش، بینش، مهارت‌ها، رفتار و منش اخلاق، لایه‌های تمایزگرا به شمار می‌روند که هر یک مستلزم زیرمجموعه‌هایی از جمله: علم مفید، اخلاص و انگیزه الهی، وحدت و آرمان‌خواهی مشترک، مخاطب‌شناسی، تکریم و احترام، تغافل و چشم‌پوشی به موقع، نوآوری و خلاقیت، تعهد، تواضع علمی و... است. در نهایت، استادان و مربیان شایسته در سایه تعهد و تبیین، می‌توانند نسلی فرهیخته با مبانی درست فرهنگی پرورش دهند.

کلیدواژه‌ها: شایستگی مقدماتی، شایستگی تمایزگرا، استادان و مربیان سرآمد، حضرت محمد ﷺ.

garavand.m@lu.ac.ir

nazari.d@lu.ac.ir

tahherehnazari@yahoo.com

۱. دانشیار تاریخ اسلام دانشگاه لرستان، لرستان، ایران:

۲. دانشیار تاریخ اسلام دانشگاه لرستان، لرستان، ایران:

۳. دانشجوی دکتری تاریخ اسلام دانشگاه لرستان، لرستان، ایران (نویسنده مسئول):

۱. مقدمه و طرح مسئله

طبق آیات متعدد قرآن کریم، مربی واقعی انسان و همه موجودات جهان، پروردگار عالم است. قرآن اصیل‌ترین سند تعلیم و تربیت انسانی و میزان تعیین حدود و ثغور مبانی اصول تربیت و محکی برای تشخیص صحت و سقم راهکارها و اندیشه‌های تربیتی است که می‌تواند به‌عنوان نقشه راه مربیان و استادان در مسیر رشد باشد. همسو با این موضوع، توجه به سنت و سیره نبوی در زمینه مسائل تربیت نوع بشر و حل مشکلات تربیتی اخلاقی وی، ما را به اصولی نظام‌مند می‌رساند که می‌تواند پی‌ریزی و برنامه‌ریزی مسائل تربیتی جامعه را بی‌اشتباه سازد. اگر به جامعه قبل و حتی زمان بعثت و نیز در امت اسلامی تربیت شده و برخاسته از آیین تربیت نبوی نیک نظر شود، می‌توان به قضاوتی عادلانه رسید. چنان‌که امیر مؤمنان علی (علیه السلام) در یکی از خطبه‌های خود اوضاع عرب پیش از اسلام را در بدترین آیین و بدترین جاها بیان می‌کند که مبعوث شدن پیامبر ﷺ چنین جامعه‌ای را به تحول مثبت سوق می‌دهد (نهج البلاغه، خطبه ۲۶). این مذاقه و مقایسه به راحتی می‌تواند ما را به بزرگی کار و عظمت تحول شگرف پیامبر اسلام ﷺ به‌عنوان یک معلم متعالی و نقش اصول تربیت نبوی در تربیت آدمی، واقف سازد.

بر اساس مطالعات انجام شده می‌توان ادعا کرد که دانشگاه و مراکز آموزش عالی یکی از پرارزش‌ترین منابعی است که همه کشورها برای پیشرفت و توسعه در اختیار دارند (امیر انتخابی، ۱۳۹۰). آموزش عالی و دانشگاه‌ها زمانی که از سه ویژگی «استقلال، اعتبار و در دسترس بودن برای صاحبان استعداد» (عظیمی، ۱۳۸۳: ۷۱-۷۰) برخوردار باشند، می‌توانند به‌مثابه یکی از نهادهای تأثیرگذار بر امور تربیتی مطرح شوند (ثابتی و همکاران ۱۳۹۳). شایستگی هر نظام آموزشی، به اندازه شایستگی استادان و مربیان آن نظام وابسته است و مسئله این مقاله، بررسی شایستگی‌های تربیتی استادان و مربیان سرآمد از منظر پیامبر اعظم حضرت محمد ﷺ است.

۱-۱. پیشینه پژوهش

بررسی موضوع شایستگی استادان و مربیان همواره مورد توجه محققان بوده است.

به‌عنوان نمونه، وجدانی (۱۳۸۹) معتقد است که فقدان هر یک از مهارت‌های معلمی منجر به بی‌اثر شدن و ابتر ماندن اقدامات و فرایندهای تربیتی می‌شود. البته این پژوهش جنبه‌ای کلی داشته و از باب نگرش اسلامی به مربی، می‌توان بدان نگاه کرد. صحرانورد و چاری (۱۳۸۵) نیز با همین رویه تنها به نقش الگویی معلم در تربیت اسلامی پرداخته است. از پژوهش‌های دیگر که به بررسی موضوع شایستگی استادان از دید نگرش اسلامی پرداخته‌اند، می‌توان به تقوی و همکاران (۱۳۹۸) عباپاف و همکاران (۱۳۹۷) و دیالمه (۱۳۹۸) اشاره کرد که همگی بر کسب شایستگی‌های معلمی (مربی) و ضرورت آن در ارتقای تعلیم و تربیت تأکید کرده‌اند. درخور ذکر است که در زمینه شایستگی‌های تربیتی استادان و مربیان از نگاه سیره نبوی به صورت، مستقل و جامع، پژوهشی ارائه نشده است. از این‌رو، در این پژوهش سعی شده با نگاهی نو و با توجه به چالش‌های زمان حاضر رهیافتی تازه از این موضوع ارائه شود.

۱-۲. روش پژوهش

روش این پژوهش، تحلیلی استنتاجی است؛ این روش علاوه بر روش پژوهشی در تمامی رشته‌ها، به‌زعم پژوهشگران رویکرد استنتاجی آن، نقطه شروع رشته فلسفه تعلیم و تربیت و رویکرد تحلیلی آن، یک انقلاب در این رشته محسوب می‌شود (بهشتی، ۱۳۷۷: ۸؛ آثودی، ۱۹۹۱: ۶۷۱). از این منظر به استنتاج آرا و عناصر تربیتی (اهداف، محتوا و روش‌ها) می‌پردازد. در این پژوهش، جامعه پژوهش کتب تاریخی، حدیثی و روایی معتبر از سیره نبوی است. در این زمینه، مؤلفه‌ها از متن روایاتی که مستقیم یا غیرمستقیم ناظر بر آداب تعلیم و تعلم و تربیت است، استخراج و در قالب الگوی مفهومی ارائه می‌شود. مؤلفه‌های تحقیق با توجه به سیره نبوی و در ارتباط با موضوع کدگذاری، استخراج و تحلیل شد و با پذیرش این معیارها به‌عنوان شاخص‌های تحقیق کیفی، پژوهش حاضر به دلیل نقل داده‌ها از متن احادیث و روایات از اسناد معتبر، امانتداری و انتصاب داده‌ها به منبع وحی و سیر طبیعی زندگی حضرت محمد ﷺ هر دو شاخص باورپذیری و قابل دفاع بودن را در حد بالایی داراست.

شکل مقایسه‌ای لایه‌های شایستگی از نگاه سیره نبوی که ارتباط تعاملی دارند.

*بعد شناختی، شامل مجموعه آگاهی‌ها؛ بعد مهارتی، مجموعه عملکرد، توانایی و مهارت‌ها در عرصه عمل بعد عاطفی، مجموعه علایق و گرایش‌های استاد و مربی نسبت به مسائل و موضوع‌های مرتبط با تعلیم و تربیت است که این ابعاد، با یکدیگر ارتباط تعاملی دارند و استادان شایسته، توانایی تغییر و تحول را در این ابعاد در جهت حیات طیبه را دارند.

۱-۳. تعریف شایستگی

تعریف شایستگی مورد توجه پژوهشگران بوده است؛ مک کلند (۱۹۷۳)^۱ روان‌شناس دانشگاه هاروارد، اولین تعریف شایستگی را ارائه داد. وی شایستگی‌ها را از عوامل کلیدی و ریشه‌ای می‌داند که بر کارایی یادگیری اثر می‌گذارد. نیز نیچ ولت، ریچارد، برکلیمانس، و رلاپ و وابلز ۲۰۰۵^۲، شایستگی را توانایی‌های حرفه‌ای معلم می‌دانند. در واقع، به اذعان پژوهشگران، در شایستگی بر چگونگی انجام کار و بر عملکرد بالفعل فرد تأکید می‌شود در سند تحول بنیادین نیز نقش معلم (مربی) به‌عنوان هدایت‌کننده و اسوه‌ای امین و بصیر در تعلیم و تربیت رسمی عمومی است (ملکی، ۱۳۸۰؛ شعبانی ۱۳۹۵؛ وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۹۰). با توجه به ادبیات پژوهشی هر یک از صاحب‌نظران این حوزه شایستگی‌های حرفه‌ای معلمان نیازمند به‌روزرسانی، بازنگری و بازتعریف است؛ بنابراین در بیان کلی‌تر، شایستگی اشاره به مجموع تجارب، دانش، مهارت‌ها، خصایص، ذهنیت از خود یا نقش اجتماعی، ارزش‌ها و نگرش‌ها دارد که یک استاد در طول حیاتش کسب کرده است که مستقیم یا غیرمستقیم در فرایند تربیت دانشجو تأثیر داشته و یک استاد شایسته با نهادسازی تمامی ویژگی‌های متعالی در خود می‌تواند مخاطبان‌ش را در ابعاد فردی، انسانی، اسلامی و ایرانی تعالی دهد. برای فهم بهتر موضوع شایستگی در استادان و مربیان و دیدگاه پژوهشگران داخلی و خارجی مقایسه‌ای بین برخی از مهم‌ترین موارد در بحث شایستگی و جدول مقایسه‌ای برخی داده‌ها آورده شده است.

1. McClelland

2. Nijveldt, M. Mieke, B. Douwe, B. Nico, V. & Theo, W

جدول مقایسه‌ای برخی از یافته‌های پژوهشگران داخلی و خارجی حیطه شایستگی

یافته‌ها	الف. پژوهشگران خارجی
شایستگی را به‌عنوان یک مفهوم چند سطحی می‌دانند که شامل مؤلفه‌های شناختی، مهارتی و عاطفی است.	۱- کمیسیون اروپایی (۲۰۱۸)
شایستگی‌ها را به کوه یخی تشبیه کرده‌اند که بخش عمده آن در زیر آب قرار دارد.	۲- مدل اسپنسر (۱۹۹۳)
بلوغ در تدریس را اساسی‌ترین شایستگی اعضای هیئت علمی می‌دانند.	۳- راگان و همکاران (۲۰۱۲)
شایستگی‌های رهبران آموزش عالی را در پنج بعد تحلیلی، ارتباطات، رفتاری، رهبری امور دانشجو و روابط طبقه‌بندی کرده‌اند.	۴- مولورتون و اسمیت (۲۰۱۰)
یافته‌ها	ب. پژوهشگران داخلی
مهم‌ترین شایستگی استادان در یک دهه آینده پژوهش خواهد بود.	۱- سلیمی و همکاران (۱۳۹۴)
از دیدگاه دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد شایستگی تدریس، در تمام ابعاد آموزشی و اخلاق را در بر می‌گیرد.	۲- کیدوری و همکاران (۱۳۹۸)
بر نگاه نظام‌مند است و وحدت عمل سازمانی کنشگران سازمان مرکزی دانشگاه فرهنگیان تأکید می‌شود.	۳- عباباف و همکاران (۱۳۹۷)
شایستگی‌های مدنظر اسلام اشاره دارد.	۴- دارابی و همکاران (۱۳۹۹)

۲. لایه‌های شایستگی از نگاه سیره نبوی

۲-۱. نگرش

نگرش، عبارت از درک و نگاهی ذهنی که انسان به دنیای پیرامون خود دارد و بر اساس آن، عمل می‌کند که خود مستلزم مراحل است. اولین بعد این مبحث در استادان شایسته و سرآمد بایستی بر اساس اصل توجه به هماهنگی تربیت با فطرت باشد؛ بنابراین، عنصر اصلی تربیت را که رشد استعداد‌های والای انسانی بدان وابسته است،

باید در فطرت جست‌وجو کرد و وظیفه مربی شناخت این استعدادها و فراهم کردن زمینه شکوفایی و رشد آنهاست. کلیه دستوره‌های تربیت اسلامی که در سیره نظری عملی پیامبر ﷺ جلوه می‌نماید، با فطرت انسان سازگار است. خُلق پیامبر عین قرآن است و نمود تجسم کتاب خدا که منطبق با فطرت پاک انسانی و جوابگو به نیازهای اوست. چنان که آن حضرت می‌فرماید: «كُلُّ مَوْلُودٍ يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ وَ اَبَاؤُهُ يَهُودَانَهُ وَ يُنَصْرَانَهُ وَ يِمَجْسَانَهُ» (کلینی، ۱۴۱۳ق، ج ۲: ۱۶؛ بیهقی، ج ۶: ۲). در این حدیث بر این امر تأکید شده که هر نوزادی با فطرت خدایی به دنیا می‌آید و این نقش تربیت خانواده، پدر، مادر و محیط تربیتی است که او به چه گرایشی متمایل شود، تعلیم و تربیت اشتباه فطرت انسانی را تیره و کدر می‌سازد و زنگاری بر آن می‌افزاید (طباطبایی، ۱۳۸۳، ج ۲۰: ۱۹۸). هماهنگی میان فطرت و تربیت مستلزم این است که برنامه‌ریزی‌های تربیتی به گونه‌ای هدایت گردد که به تحقق این مهم بینجامد. در نظام فلسفه تعلیم و تربیت قرآن کریم، محور کلیدی و آبشخور اصلی ارزش‌ها، توحید است. جهانی که بی‌هدف خلق نشده و مدرسه انسان‌سازی محسوب می‌شود. سیر تکامل انسان به سمت معاد در حال تکاپو و شدن است. پیامبر خاتم ﷺ به‌عنوان آخرین فرستاده خدا، خاتَمَ النَّبِيِّينَ (احزاب، ۴۰) پیام و عمل خود را بر اساس فطرت پاک انسانی، از اوایی و به سمت اوایی انسان و رعایت اصل کرامت وجودی او قرار داده است و اساس کار و حسن عمل پیامبر ﷺ در تربیت مسلمانان (بشریت) بر این اصل قرار گرفته است.

در ادامه این مبحث، اهمیت علم مفید در اسلام قابل توجه است. طلب علم و موهبتی بودن، آن در اندیشه پیامبر اکرم ﷺ از چنان جایگاه رفیعی برخوردار است که نقل شده است فراگیری دانش یا آموختن آن به دیگری به‌سان مجاهدی است که در راه خدا به جهاد می‌پردازد و کفاره‌ای براعمال گذشته انسانی است (ابن‌البر: ۳۶؛ ابن‌حجر، ۱۳۲۸ق، ج ۲: ۱۶). چنان‌که می‌بینیم در جنگ بدر اسیرانی که خواندن و نوشتن می‌دانستند با شخص پیامبر ﷺ قرارداد بستند که در ازای باسواد کردن مسلمانان آزاد شوند (ابن‌هشام، ج ۲: ۶۶۰؛ ابن‌سعد، ۱۳۸۰ق، ج ۲: ۱۶). پیامبر ﷺ علم انساب را که اعراب بدان تفاخر می‌کردند، دانشی می‌داند که سود و زیانی ندارد (کلینی، ۱۴۱۳ق، ج ۱: ۳۲؛ شهید ثانی،

۱۳۷۱: ۳۱). از منظری دیگر، اقتباس دانش و حکمت از غیرمسلمین نظیر حارث بن کلهده ثقفی و پسرش نصرین حارث که در مراکز درمانی آموزش جندی شاپور ایران مراتب عالی پزشکی را فراگرفته بود (ابن ابی اصیعه، ۱۹۶۵: ۱۶۱-۱۶۷)، نشان می‌دهد که مسلمانان دانش سودمند را حتی از کفار بیاموزند.

اصولی اساسی و مهم دیگری که مورد توجه استاد باید قرار بگیرد مخاطب‌شناسی و زمان‌سنجی است، چنان‌که پیامبر ﷺ می‌فرمایند: ما انبیا فرمان یافته‌ایم که با مردم به قدر عقل آنان سخن بگوییم (مجلسی، ۱۴۰۴ق، ج ۱: ۸۵). در واقع، استادان و مربیان شایسته و سرآمد، باید برای تربیت فراگیران با بهره‌گیری از علوم مختلف و با توجه به مقتضیات زمان و محیط، برنامه ویژه‌ای داشته باشند تا بتوانند رشد و تربیت فرد را در مسیر صحیح سوق دهند.

۲-۲. ارزش

همان‌گونه که می‌دانیم کار فلسفه تعلیم و تربیت، تعیین ارزش‌هاست و آموزش و پرورش متضمن انتقال امور با ارزش است (شفیلد، ۱۳۷۵: ۲۹۵؛ نیکزاد ۱۳۷۵: ۶۶-۵۹) و استاد توانمند باید تلاش خود را در این زمینه بر این امر مهم به کار بندد.

در نظام تعلیم و تربیت اسلامی، آنچه اهمیت کلیدی در ارزش دارد، نیت و انگیزه فرد و اخلاص اوست که خالص و خدایی باشد و این امر، شامل استاد و دانشجو هر دو می‌شود. نیت همان روح عمل است. پیامبر ﷺ اشاره می‌کنند روز خود را به قصد فراگیری دانش آغاز کن و از گروهی غیر از این نباش که خطر هلاک و نابودی است (شهید ثانی، ۱۳۷۱: ۲۶). در واقع، در این بینش آنچه خدایی است باقی می‌ماند و منظور از فراگیری علم به قصد تفاخر نیست، بلکه تقرب به خدا و خدمت به خلق است.

مولفه دیگر در این مبحث، عزت نفس است. ویلیام جیمز پایه‌گذار روان‌شناسی غربی، عزت نفس را به‌عنوان یکی از ابعاد مهم سلامت روان معرفی می‌کند (Ho, 2017: 1038, 1028).

عزت نفس ارزیابی ارزشمندی خود است (Neff, 2011:5,1,12)؛ بنابراین، از مهم‌ترین اصول سیره نبوی و از بنیادی‌ترین امور در اسلام، اساس تربیت بر عزت است. جهت‌گیری اصلاحی در سیره پیامبر ﷺ نیز این‌گونه است که فرد مؤمن و جامعه ایمانی به عزت دست یابند «وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ» (منافقون، ۸). به‌طور کلی هدف انبیای الهی و به‌خصوص پیامبر ﷺ شوق به ترقی، پیشرفت و تکامل انسان در همه زمینه‌ها و مسیر رو به جلوست که در دسته‌بندی علاقه به تدریس قرار می‌گیرد. شاهد آن اینکه در جنگ خیبر پیامبر ﷺ، حضرت علی (علیه السلام) را خطاب قرار داده که حتی اگر یک نفر به واسطه او هدایت شود از تابیدن خورشید هم برتر است (حر عاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۶: ۲۱۱). در نتیجه این مکتب و نهضت انبیا در جنگ و غیر جنگ شوق به هدایت و تربیت انسانی دارد چنان‌که تعالیم اسلام و قرآن نیز همگی همسوبا این نظریه است و بر این بنیان شکل گرفته است؛ بنابراین شوق به یاددهی و رشد دانشجویان، نمونه‌الگوی کاملی برای استادان است. یکی دیگر، از ویژگی‌های اساسی نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران، تکلیف‌گرایی و مسئولیت‌پذیری، به‌عنوان یکی از مهم‌ترین مبانی تعلیم و تربیت اسلامی است (وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۹۵: ۲؛ نساجی زواره، ۱۳۸۸: ۸). در سیره نبوی نیز به این امر پرداخته شده است. رسول خدا ﷺ در این زمینه فرموده است: «أشرف أمتی حمله القرآن وأصحاب الليل. بزرگان امت من حاملان قرآن و یاران شبند» (حر عاملی، ۱۳۸۵ق، ج ۶: ۱۶۸). برترین مربیان بشر می‌کوشیدند به مخاطبان خود بیاموزند که فرد از معلومات، دانش، آگاهی وجود خویش و منابعی که در اختیار دارد، برای حل مشکلات و مسائلی که مسئولیت آن‌ها بر دوش اوست، بهره‌گیرد.

۲-۳. مهارت

مهارت از راه تکرار و کاربرد دانش در محیط واقعی و آموزشی به دست آمده و توسعه می‌یابد و لازمه آن در درجه اول کسب دانش و آگاهی است. مهارت ارتباطی و گفت‌وگوی فردی و روبه‌روشدن فرد مربی با شخص متربی و ایجاد یک رابطه دوطرفه و چهره به چهره، گاه در تفهیم و تلقین مفاهیم از اهمیت خاصی برخوردار است. پیامبر اکرم ﷺ از این شیوه

در روش‌های تبلیغی تربیتی خود بسیار استفاده می‌نمود. در ابتدای امر بعثت ابتدا فرمان به دعوت اقوام و خویشان به پیامبر رسید، آن حضرت آن‌ها را به خانه‌اش دعوت کرد: «وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ» (شعراء، ۲۱۴). نمونه تربیت چهره به چهره و آموزش انفرادی دعوت پیامبر اسلام ﷺ از حضرت خدیجه (س) بود که نخستین زنی است که دعوت حضرت را پذیرفت (ابن هشام، ج ۲: ۱۵۷). مولفه دیگر در این زمینه، مهارت آموزشی است، آموزش تدریجی و وارد کردن فرد مورد تعلیم به تدریج، آرام آرام و مرحله به مرحله از آسان به سخت فرد متربی را آماده پذیرش دستورالعملی کلی می‌کند. از این مورد می‌توان به دستور شرع مقدس در تحریم شراب، ربا، برده‌داری و... که توسط پیامبر ﷺ ابلاغ و اجرا شده است، اشاره کرد (روم، ۳۹؛ آل عمران، ۱۳۰ و ۱۵۷) که این موارد نمونه عملی است که بایسد مورد توجه استادان شایسته قرار بگیرد. همسوی با آن آموزش غیرمستقیم و کنایه‌ای که بنیان‌گذار آن کارل راجرز که به کارگیری آن تأثیرپذیری بیشتری از نظر یادگیری و اصول اخلاقی در فرد دارد، چنانچه پیامبر ﷺ وقتی دروغی می‌شنید تنها با تبسم و عدم پذیرش آن به دیگران می‌فهماند این عمل صحیح نیست (طباطبایی، ۱۳۷۰: ۱۳۰)؛ بنابراین گاهی آموزش اگر به صورت مستقیم نباشد تأثیر شگفتی در امر یادگیری دارد.

اعتمادآفرینی و ارشادگری نیز در سایه تکریم شخصیت و احترام و محبت به افراد زمینه بروز توانایی‌های فردی را فراهم می‌کند. مسئولیت دادن و تقسیم کار میان افراد، موجب بالارفتن حس اعتماد به نفس و خودباوری در دانشجویان می‌شود و فرصت بروز توانمندی‌ها و استعدادها درونی را به آن‌ها می‌دهد. گواه گویا در سیره پیامبر ﷺ برای این موضوع اسامه است؛ زیرا ریاست وی بر گروهی از صحابه که از نظر سن و سال چند برابر او بودند، بسیار سخت و گران آمد (ابن هشام، ج ۲: ۴۲-۴۶). در انتخاب اسامه از جانب پیامبر ﷺ می‌توان به دو جنبه توجه داشت؛ نخست ایشان، می‌خواستند با این کار شخصیت اسامه را بالا ببرند و مصیبتی را که بر او وارد شده بود جبران نمایند، چراکه پدر او در جنگ با رومیان کشته شده بود و در درجه دوم ایشان می‌خواستند قانون تقسیم کار و مقام بر اساس شخصیت و لیاقت را احیا کنند و این امر را به تأکید برسانند که کسب مقام و موقعیت‌های اجتماعی تنها بر اساس لیاقت و کاردانی است نه در گرو

سن و سال. در ادامه مهارت مشاوره هم یکی از روش‌ها و فنون مطرح، اثرگذار و پذیرفته شده در تعلیم و تربیت، از سوی استادان شایسته است. مشاوره به معنای هم‌فکری، بهره بردن از تجربه دیگران و ارتباط فکری با انسان‌های دیگر است که در کمک به افراد در حل مشکلات، در ایجاد تغییرات شناختی، پیدایش بینش‌ها و بصیرت‌ها در ایجاد عزت نفس و تقویت کرامت ذاتی افراد مورد مخاطب، نقش بسزایی دارد. در این باره، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله مردم را به امر مشورت با افراد دانا، ترغیب می‌نمودند و بر این کار تأکید و اصرار داشتند چنان‌که آمده است، «لَنْ يَمْلِكَ امْرَءٌ بَعْدَ مَشُورَةٍ»؛ هیچ‌وقت انسان بعد از مشاوره هلاک نمی‌شود (برقی، ۱۳۷۱ق، ج ۲: ۴۳۵).

در منطق نبوی، حیات جامعه انسانی به تعاون و مواسات و مهارت کارگروهی، اهل ایمان با یکدیگر در جنبه‌های مثبت و کارآفرینی در بخش‌های مختلف از جمله صنایع دستی است (کتانی، ج ۲: ۹۲-۹۳؛ واقدی، ۱۹۸۹: ۱۲۱). پیامبر صلی الله علیه و آله برای اینکه همگی افراد و گروه‌ها از آموزش یکسانی برخوردار باشند، گروه‌های از افراد همدل را به مناطق مختلف برای این امر و به قصد تعلیم و تربیت و سوادآموزی می‌فرستادند، شاهد آن از افرادی که به منطقه یمن اعزام شدند می‌توان به رافع بن مالک انصاری و معاذ بن جبل اشاره کرد (ابن حجر، ۱۳۲۸ق، ج ۱: ۴۸۷؛ ج ۳: ۴۰۶-۴۰۷). به‌کارگیری این روش از سوی استاد در پروژه‌های علمی ضمن حفظ روحیه علمی نتایج درخشانی در جامعه علمی به‌وجود می‌آورد. در ادامه این مبحث، مهارت ارزشیابی از توانایی‌های دیگر استادان شایسته است. به‌طورکلی و در همه امور ارزشیابی از مسائل مهمی است که در اسلام بر آن تأکید و تا حد جهاد به آن ارزش داده شده؛ بلکه جهاد اکبر شناخته شده است (حسینی زاده، ۱۳۸۶: ۴۰). در ارزشیابی واقعی باید به متریبان فهماند که در چه سطحی هستند و آنچه آموخته‌اند صحیح است یا نه و اینکه آیا آن را به‌درستی به کار می‌گیرند یا نه؟ نه اینکه تنها میزان آموخته‌ها را ارزیابی کند. ارزشیابی‌های آموزشی امروز در مدارس و دانشگاه‌ها بیشتر امتحان از میزان یادگیری یا بهتر بگوییم حفظ است نه ارزشیابی یادگیری؛ زیرا ارزشیابی مستلزم قضاوت است؛ در منطق نبوی، میزان ارزش، علم حقیقی است و برآن تأکید شده است؛ «أَكْثَرُ النَّاسِ قِيَمَةٌ أَكْثَرُ هِمِّهِمْ وَأَقَلُّ النَّاسِ قِيَمَةً أَقَلِّهِمْ»؛ علما با ارزش‌ترین

مردمان دانشمندترین آنان و بی‌ارزش‌ترین مردمان کم‌دانش‌ترین ایشان است» (مجلسی، ۱۴۰۴ق، ج ۷۷: ۱۱۲. دلشاد تهرانی ۱۳۸۳: ۴۸۷). در نهایت، یکی از مهارت‌هایی که هر فردی برای تبدیل شدن به یک استاد برتر و حرفه‌ای نیاز دارد، استفاده از مهارت فن بیان قدرتمند است که در آن صورت، باعث بهبود روند کلاس و آموزش بیشتر دانشجویان می‌شود. شاهد آن خطابه‌های تأثیرگذار پیامبر ﷺ در غدیر خم و کوه صفاست که جنبه تربیتی و عقیدتی نیز داشت (قمی، ۱۳۳۸: ۴۸).

۲-۴. بینش

در نگرش توحیدی، توجه به باید و نبایدهای ارزشی و رعایت آن توسط استاد جایگاهی عظیم دارد که شامل آشنایی با آداب آموزشی است. در اینجا به مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌شود. تعلیم، تهذیب و تزکیه (جمعه، ۲) در اسلام مقارن و ملازم همدیگرند؛ بنابراین با التزام به اسباب معنوی توسط استاد، بُعد معنوی دانشجویان همگام با ترقی علمی آنان رشد می‌کند، چنان‌که در سیره پیامبر ﷺ نیز به این امر برمی‌خوریم، ایشان می‌فرمایند: «هر امر مهمی که در آن بسم الله نباشد، بی‌نتیجه است» (حر عاملی ۱۳۸۵ق، ج ۷: ۱۷۰). در سیره عملی پیامبر ﷺ، بر ختم درس به دعا و طلب غفران از خطاها نیز تأکید شده است (شهیدثانی، ۱۴۰۹ق: ۲۲۰). مولفه دیگر در این مبحث، تکریم و احترام است. استاد دلسوز به آرای شاگردان خود توجه می‌کند و از این طریق به آن‌ها اعتماد به نفس می‌بخشد. در تکریم جوانان پیامبر ﷺ توصیه می‌فرماید: «أَوْصِيكُمْ بِالشُّبَّانِ خَيْرًا فَإِنَّهُمْ أَرْقُ أَفْعَدَّةٌ؛ شما را سفارش می‌کنم که با جوانان به‌خوبی و نیکی رفتار کنید؛ چون آنان نازکدل‌ترند» (قمی، ۱۴۰۲ق، ج ۲: ۱۷۶). عامل دیگر، اصل مساوات و برابری انسان‌هاست. از جمله ویژگی‌های فرهنگ علمی جامعه نبوی عدم اختصاص علم به طبقه یا قشری خاص بود در اسلام در امر آموزش، از حق زنان، طبقات فرودست و حتی کنیزان در تعلیم و سوادآموزی هم غفلت نشده است و توصیه‌های فراوانی در این زمینه وجود دارد (منیرالدین، ۱۳۶۸: ۱۷۳-۱۷۴؛ غنیمه، ۱۳۷۲: ۳۶۶؛ بخاری ۱۴۰۱ق، ج ۱: ۴۱). عامل دیگر وحدت و آرمان‌های مشترک است. بنا بر نظر محققان، نظام آموزشی در زمینه شعار وحدت باید

تلاش به جد بکوشد و اصول و مبانی دین هم از لحاظ نظری و هم از نظر عملی باید وارد آموزش‌های رسمی شود. لذا قرآن برای نخستین بار اعلام کرد بنیاد نهایی وحدت را باید در مفهوم برادری جست‌وجو نمود؛ *إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ* (حجرات، ۱۱۰). چنین رابطه‌ای که حضرت نیز آن را بین مسلمین اجرا کرد و عقد اخوت خواند، عاملی برای ایجاد همبستگی و انسجامی پایدار و همراهی استوار در نیل به آرمان‌های مشترک جامعه اسلامی است. پیامبر ﷺ هنگامی که بر مکه مسلط شد، اول کاری که کرد، بت‌ها را شکست و دعای وحدت خواند؛ بنابراین در سایه اتحاد، همدلی و همبستگی، دیگر موفقیت‌ها نیز به دست می‌آید؛ اما به دنبال تفرقه و گسستگی، موفقیت‌های موجود هم از دست می‌رود. در نهایت استادان شایسته نقش ویژه‌ای در جهاد تبیین دارند؛ گر بخواهیم تبیین را در معارف اسلامی ریشه‌یابی کنیم، مشاهده می‌کنیم که اصولاً پیامبران برای تبیین آمده‌اند؛ تبیین حقایق عالم، تبیین وجود خود انسان، تبیین ظرفیت‌های انسان، تبیین راهی که باید برود. به همین دلیل، یکی از نام‌های قرآن کریم بیان است: «هَذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ»؛ قرآن تبیین‌کننده‌ای برای مردم است (آل عمران، ۱۳۸). تبیین در سیره نبوی نیز شامل عدم پذیرش رسوم غلط جاهلی است ایشان در سخت‌ترین شرایط با جامعه فاسد به مذاکره پرداختند و از طریق موعظه ارزش‌های اصیل اسلامی را جایگزین کردند.

۲-۵. دانش

اطلاعات عمومی، پایه‌ای و تخصصی که در مراکز آموزشی به دست می‌آید و خلاقیت به کارگیری آن، دانشی است که به رهیافت و نوآوری در آموزش می‌انجامد. تسلط به فنون تدریس اولین گام در این زمینه است که باید مورد توجه استاد شایسته و سرآمد قرار گیرد. در این زمینه، پیامبر اسلام ﷺ متناسب با امکانات موجود از وسایل کمک آموزشی برای رساندن پیام‌های الهی و تربیتی خود استفاده می‌کرد و این امر علاوه بر کمک به بهتر فهمیدن، از یکنواختی در امر آموزش جلوگیری می‌کرد و با ایجاد تنوع و جذابیت، امر آموزش و تربیت را سهل می‌نمود. پیامبر ﷺ برای تفهیم صراط مستقیم و راه‌های انحرافی در جلوی خود روی زمین خطی مستقیم کشید و فرمود این راه خداست و راه‌های دیگری

در اطراف آن کج و معوج و فرمود این راه‌های شیطان است (صالحی الشامی، ۱۴۱۴ق، ج ۹: ۴۰۰). این امر گویای این مسئله است که تسلط استاد به امر تدریس تحت هر شرایطی ضروری است. گام بعدی کارآمدی علم است، این مفهوم گرچه نسبی است؛ اما در اندیشه حضرت شامل علم مفید و ثمربخش و نحوه صحیح به کارگیری آن است. پیامبر ﷺ همواره به جایگاه و ارزش کتابت علم در مقام انتقال مفاهیم و دانسته‌ها به دیگران اهمیت می‌دادند، چنان‌که در این باره می‌فرمایند: «قیدوا العلم، قیل و ما تقيده قال؛ کتابته» (مجلسی، ۱۴۰۴ق، ج ۲: ۱۵۱)؛ علم را در زنجیر کنید. گفته شد: زنجیر کردن آن چگونه است؟ فرمود: نگارش آن «عامل دیگر در استادان شایسته، انگیزه آفرینی است. در نظام تربیت نبوی ﷺ انسان چنان تعلیم می‌یابد که لحظه‌ای از لحظات عمر خود را هدر ندهد، همواره در حال آموختن باشد و این امر امری مستمر، مداوم و همیشگی است و شامل عالم و متعلم هر دو می‌شود چنان‌که آمده است: «أطلبوا العلم من المهد إلى اللحد» (فیض کاشانی، ۱۴۰۶ق، ج ۱: ۱۲۶)؛ از گهواره تا گور دانش بجویید.

قدم بعدی پرسشگری و نقادی است. استاد، باید علم آموز را در موقعیت کنجاوی قرار دهد تا اهمیت تفکر، برای او ملموس شود و سپس به سوی یافتن پاسخ هدایت کند؛ پیامبر اکرم ﷺ پرسش مفید را به‌عنوان کلید خزائن و گنجینه‌های دانش معرفی و نه‌تنها افراد را به پرسشگری تشویق می‌کند بلکه اجر و پاداش اخروی هم برای فرد پرسش‌کننده قائل است (کراجکی، ۱۴۱۰ق، ج ۲: ۱۸۹)؛ ابن شعبه حرانی، ۱۴۱۶ق، ج ۲: ۴۱)؛ بنابراین نگاهی هوشمندانه و نه شکایت‌آمیز در تحلیل مسائل در تعامل استاد و دانشجو به رشد و پیشرفت منجر می‌شود. در نهایت، خلاقیت و نوآوری باید از ویژگی‌های استادان شایسته و سرآمد باشد.

بنا به نظر محققان و پژوهشگران باید از روش‌های سنتی تدریس فاصله گرفت و به سمت روش‌های جدید رفت؛ یکی از این روش‌ها کلاس‌های باز یا پویا (تدریس فعال) یادگیرنده محور است.^۱ (Tuna, 2012: 175-163; Hess & Avery, 2008) که شرایط را برای

1. Tuna, F & Hess, D. & Avery

بروز توانایی‌ها و استعدادها هموار می‌کند. چنان‌که محققان^۱ بر آن صحنه می‌گذارند که این روش فرصت به چالش کشیدن را به یادگیرنده می‌دهد چراکه محتویات تدریس می‌تواند از طیف وسیعی از مواد آموزشی باشد. همسو با این نظریه، پیامبر ﷺ از انواع شیوه‌های سمعی بصری، روش تشبیه و همانندسازی خلاقیت در استفاده چندمنظوره از مساجد، مسامحه و آسان‌گیری که در آن متربی نقشی فعال در جریان آموزش دارد، بهره می‌گرفتند. در این روش فرد به اندازه توانایی خود تکلیف را می‌پذیرد و چون از عهده آن بر می‌آید، اعتماد به نفس فرد ارتقا و او را از اضطراب و دستپاچگی حفظ می‌کند. پیامبر اکرم ﷺ اصولاً هدف از بعثت خویش را آماده‌سازی خلق و آسان‌گیری بر آنان می‌داند و می‌فرماید «خداوند متعال مرا بهانه‌گیر و اشکال تراش خلق نفرمود، بلکه مرا معلم و آسان‌گیر آفریده است» (متقی هندی، ۱۴۰۱ق، ج ۱۱: ۴۲۴).

۲-۶. رفتار و منش اخلاقی

این بعد بر ویژگی‌ها شخصیتی و رفتاری دلالت دارد. رفتار نمود نگرش‌ها و ذهنیت‌های استادان و مربیان است. آنان با نشان دادن رفتار از نگرش خود پرده برمی‌دارند. در جامعه اسلامی، پیامبر اکرم ﷺ نه تنها در فکر و عقیده بلکه در عمل نیز سرمشق و الگو است و وحدت در الگو و عمل‌گرایی از مشخصه‌های بارز ایشان است و قرآن به این مورد اشاره می‌کند (احزاب، ۲۱). همسو با این نظر، پیامبر ﷺ فرمود هر گاه عالم به علم خود عمل نکند، موعظه‌اش از دل‌ها فرو می‌چکد؛ چنان‌که باران بر سنگ صاف می‌لغزد (حکیمی و همکاران، ۱۳۶۰، ج ۱: ۱۱۳) و با این اشاره به عمل کردن به آموزه‌های تعلیم داده شده تأکید دارند که باید مورد توجه استاد شایسته قرار گیرد. همسو با این مهم، مهم‌ترین اصل و پایه حقوق بشرکرامت انسانی و آزادی است (اسراء، ۷۰) حقوق و آزادی انسان در اسلام، به حقوق فردی محدود نیست و حقوق اجتماعی را نیز شامل می‌شود. حضرت، انسان را به خاطر مختار بودن گرمی‌تر و برتر از همه موجودات می‌داند. ایشان تأکید دارند هیچ چیزی نیست که از هزار همتای

1. Guo-qi, NI, Zhi-qiang, Y.& Yun, HE

خود بهتر باشد، مگر انسان (طبرانی، ۱۴۱۵ق، ج ۶: ۲۳۸). انسان با ایمان، مولود عقل‌ورزی و آزاداندیشی است و چنین انسانی در فرهنگ نبوی قابل ستایش است؛ بنابراین آزاداندیشی استاد باید مبتنی بر حق و حقیقت بوده و از تعصب‌ورزی‌ها به دور باشد تا تأثیر بسزا در شاگردان داشته باشد. عامل دیگر، روش محبتی و انعطاف‌پذیری است که از جمله روش‌های مهم تعلیم و تربیت محسوب می‌شود که در پیشرفت تحصیلی و تربیت اخلاقی بسیار مؤثر است. برعکس سخت‌گیری، شدت عمل، مؤاخذه و مجازات‌های مکرر آثار و عوارض منفی از خود به جا گذاشته و آثار تربیتی بحث و عمل را در فرد متربی کاهش داده و نشاط روحی متعلم را از بین می‌برد و باعث می‌شود که فرد اعتماد به نفس خود را از دست بدهد. برای نمونه، پیامبر ﷺ ضمن صحبتی که با مردم مکه داشتند، اعلام عفو عمومی کرده (ابن هشام، ج ۲: ۴۱۲؛ مقریزی، ۱۴۲۰ق، ج ۱: ۳۹۱) و حتی خانه ابوسفیان را که بزرگ مشرکان بود، جای امن قرار داد و هر کس آن جا می‌رفت، در امنیت بود. عامل دیگر سعه صدر^۱ است. داشتن سعه صدر در ارتباط با دیگران و به‌ویژه با دانشجویان می‌تواند به‌عنوان یکی از ویژگی‌های ضروری برای استادان تلقی شود. سعه صدر به لحاظ لغوی، به معنای گشادگی سینه، همت عالی، نظر بلند، گشاده دستی، دست و دلباز بودن، آزاداندیشی و آزادی فکری است (معین، ۱۳۷۷: ۱۸۸).

همچنین، سعه صدر را می‌توان درک و احترام به ارزش‌های متفاوت انسانی در تعامل با دیگران دانست (Rice & Lake, 2008: 200-187). سعه صدر می‌تواند منجر به ترجیح سبک تدریس شود، چراکه آگاهی استادان از آن موجب درک بهتر فرایند یاددهی و یادگیری می‌شود. وجود «شرح صدر» برای مدیریت و هدایت چنان اهمیت دارد که خدای رحمان در مقام امتنان، به برترین فرستاده‌اش برای والاترین رسالت‌ها فرمود آیا سینه‌ات را برایت نگشودیم؟ (ن.ک: به سوره انشراح). آن حضرت به خاطر صبر و سعه صدر خاصی که داشتند، این‌گونه توصیف شده‌اند، «کان اوسع الناس صدراً» (یعمری، ۱۴۰۶ق، ج ۲: ۴۲۳) شاهد عینی آن در غزوه حنین بر سر تقسیم غنایم است که پیامبر ﷺ از توهین‌های

1. Tolerance

مردی از قبیله بنی تمیم چشم‌پوشی کردند (ابن اثیر، ۱۳۶۸ق، ج ۲: ۲۷۱؛ ابن کثیر، ۱۴۰۸ق، ج ۴: ۴۱۶)؛ بنابراین، از آثار سعه صدر می‌توان به بردباری و فرو خوردن خشم، عطف، گشادگی چهره، انصاف و آرامش و وقار اشاره کرد که رعایت آن از سوی استادان در برابر ناهنجارهای و رفتارهای نامطلوب اثرات قابل توجهی را دارد.

عامل دیگر، تعهد معلم است که یکی از مهم‌ترین شاخص‌های نگرشی از سوی پژوهشگران در حرفه معلمی است (Herscovitch & et.al., 2006: 61,20,27) و به‌عنوان، یک شاخص چند بعدی از دلبستگی روانی یک نفر به حرفه تدریس است و این تعهد یکی از عوامل اثربخشی در استادان شایسته است. در نگاه حضرت، نیز پایبندی به انجام وظیفه و تعهد را به کرات می‌بینیم؛ چنان‌که قریش پیش از نزول وحی و بعثت، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله را «امین» می‌نامیدند (الاربلی، ۱۳۶۴: ۱۴). در اهمیت این مبحث نیز در قرآن که معجزه پیامبر صلی الله علیه و آله است آمده به پیمان وفا کنید (اسراء، ۳۴)؛ چراکه از پیمان پرسیده خواهد.

شکی نیست که یکی دیگر از مهم‌ترین و برترین صفات، تواضع علمی یک استاد شایسته و سرآمد است. بر اثر همین منش اخلاقی تواضع و فروتنی است که علم و تلاش علما به ثمر نشسته است. در نگرش توحیدی اعتراف به عجز و ناتوانی (شهیدثانی: ۲۱۴-۲۱۵)؛ در مسائلی که استاد، بدان‌ها احاطه ندارد و عدم خود برتری با عث احترام، اعتماد و منزلت استاد در نزد دانشجویان می‌شود. در سیره پیامبر صلی الله علیه و آله هم به این امر برمی‌خوریم چنان‌که ایشان به ابوذر می‌فرمایند: «ای ابوذر، هرگاه از تو چیزی پرسیدند که نمی‌دانی پس (به ندانستن آن اعتراف کن) بگو نمی‌دانم تا از گرفتاری و عقوبت آن برهی و به آنچه نمی‌دانی فتوی مده تا از عذاب خدای در روز رستاخیز رهایی یابی» (مجلسی ۱۴۰۴ق: ج ۷۷، ۷۴-۹۱، طوسی؛ ۱۴۱۴ق: ۱۳۸-۱۵۲). ویژگی دیگر، تغافل و چشم‌پوشی، استاد شایسته است. تغافل عبارت است از اینکه آدمی چیزی را که می‌داند و از آن آگاه است، با اراده و عمد، خود را به بی‌خبری و غفلت بزند (ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ج ۱۱: ۴۹۸؛ فلسفی، ۱۳۶۷: ۴۰۳) و به‌گونه‌ای وانمود کند که از آن ناآگاه و بی‌اطلاع است و در واقع خود را غافل نشان دهد. تغافل بجا و نادیده گرفتن به‌موقع، یکی از روش‌های قابل توجه در

تربیت و حتی تدریس است و در بخش‌های مختلف زندگی از اهمیت بالایی برخوردار است برای مثال مالک بن انس ۱۰ سال در منزل حضرت خدمت کرد و کوچک‌ترین توهینی که دلالت بر آزدگی و دلخوری داشته باشد از ایشان، نشنید یا توییخ نشد که چرا چنین کردی و چنان نکردی (فراهیدی، ۱۴۱۰ ق، ج ۲: ۲۵). در این باره در قرآن، آمده است؛ «بعضی از منافقان کسانی هستند که پیغمبر را می‌آزارند و می‌گویند: او گوشی است سخن شنو و زودباور است. ای پیغمبر بگو شنوایی من به خیر و صلاح شماست» (توبه، ۱۸). خداوند در این آیه کریمه، تغافل پیامبر ﷺ را بر وفق مصلحت و خیراندیشی می‌داند که آن حفظ آبروی افراد جامعه است. درنهایت از ویژگی‌های استادان شایسته، آراستگی ظاهری است. در اسلام و در سیره اولیای خدا آراستگی ظاهری مورد توجه فراوان است؛ چراکه فطرت انسان جویای زیبایی است. پیامبر ﷺ در این باره می‌فرماید: «خدا دوست دارد که هرگاه بنده‌اش نزد برادرانش می‌رود خود را آماده و آراسته کند» (طبرسی، ۱۳۶۵: ۳۴-۳۵)؛ بنابراین آراستگی ظاهر، در کنار آراستگی باطن، صورت موجهی از استاد در نظر دانشجو ترسیم می‌کند و به اذعان محققان، بر ویژگی‌های شخصیت و سبک‌های یادگیری دانشجویان تأثیر می‌گذارد.

۳. نتیجه‌گیری

سیره نظری و عملی رسول خدا ﷺ، منبع و مرجعی مهم برای پاسخگویی به نیازهای جامعه آموزشی و تربیتی است. در فرهنگ اسلامی معلم و استاد، الگوی معنوی معرفی شده است و از نظر جامعه‌شناختی و انگیزشی، استادان از تأثیرگذارترین الگوهای تربیتی در جامعه به‌شمار می‌روند. تربیت صحیح مقدمه‌ای برای ورود مفید و کارآمد در تمام عرصه‌های زندگی فردی و اجتماعی است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که در سیره نبوی حیطة نگرش، مهارت، بینش، دانش، رفتار و منش اخلاقی با یکدیگر رابطه تعاملی دارند که هر یک مستلزم توجه به شاخصه‌های اسلامی است. رسول خدا ﷺ با تبیین، روشننگری و موعظه به اصلاح جامعه و مبارزه با رسوم غلط جاهلی پرداخت و

۲۳ سال شبانه‌روزی تلاش کرد که رسوم اسلامی و انسانی را جایگزین ارزش‌های حاکم بر دوران جاهلیت نماید و به تربیت جامعه نو بنیاد بپردازد. از این‌رو، استادان و مربیان شایسته و سرآمد، لازم است ضمن آشنایی با علوم مختلف به مقتضیات زمان و نسل عنایت داشته باشند و با برنامه‌ریزی دقیق و منظم زمینه تعالی و تربیت فرد را در مسیر صحیح ایجاد کنند.

منابع و مآخذ

- قرآن کریم.
- نهج البلاغه.
- ابن حجر العسقلانی، احمد بن علی. (۱۳۲۸ ق). الاصابه فی تمییز الصحابه. القاهرة: سعاده.
- ابن عبدالبر، ابو عمر یوسف بن عبدالبر الثمیری قرطبی. (بی تا). جامع بیان العلم و فضله. قاهره: اداره الطباعة المنبریة.
- ابن کثیر، اسماعیل بن عمر. (۴۰۸ ق). البدایه و النهایه. تحقیق علی شیری. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- ابن اثیر، ابوالحسن. (۱۳۶۸ ق). الکامل فی التاریخ. بیروت: دار صادر.
- ابن ابی اصیحه. (۱۹۶۵ م). عیون الانباء فی طبقات الاطباء. بیروت: بی نا.
- ابن سعد، محمد. (۱۳۸۰ ق). طبقات الکبری. بیروت: دار صادر.
- ابن شعبه حرانی. (۱۴۱۶ ق). تحف العقول عن آل الرسول. تصحیح علی اکبر غفاری. قم: انتشارات جامعه مدرسین.
- ابن هشام، عبدالملک. (بی تا). السیره النبویه. تحقیق مصطفی السقا و ابراهیم الأبیاری و عبد الحفیظ شلبی. بیروت: دار المعرفه.
- ابن منظور، محمد بن مکرم. (۱۴۱۴ ق). لسان العرب. محقق و مصحح جمال الدین میردامادی. بیروت: دارالفکر.
- الاربلی، علی بن عیسی. (۱۳۶۴). کشف الغمه فی معرفه الائمه. ترجمه علی بن حسین زورابی. قم: نشر ادب الحوزه و کتابفروشی اسلامیة.
- بیهقی، احمد بن حسین. (بی تا). سنن بیهقی. بیروت: دارالمعرفه.
- بهشتی، سعید. (۱۳۷۷). زمینه‌ای برای بازاندیشی در فلسفه تعلیم و تربیت. تهران: مؤسسه نشر و ویرایش.
- بخاری، محمد بن اسماعیل. (۱۴۰۱ ق). صحیح بخاری. استانبول: انتشارات دارالفکر.
- برقی، ابو جعفر احمد بن محمد بن خالد. (۱۳۷۸ ق). المحاسن. قم: دارالکتب الإسلامیة.
- تقوی، حسین؛ خاقانی زاده، مرتضی؛ عبادی، عباس. (۱۳۹۸). «مؤلفه‌های ارشادگری بر اساس تحلیل مضامین متون اسلامی». پژوهشی در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی. سال بیست و هفتم. دوره جدید. شماره ۴۴. صص: ۱۳۹-۱۶۴.
- حکیمی، محمدرضا و همکاران. (۱۳۶۰). الحیاء. قم: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- حسینی زاده، سیدعلی. (۱۳۸۶). «ارزشیابی آموزشی در سیره پیامبر ﷺ و اهل بیت (علیهم السلام)». تربیت اسلامی. سال سوم. ش ۵. صص: ۳۷-۵۴.
- حر عاملی، محمد بن حسن. (۱۳۸۵ ق). وسائل الشیعه. تهران: کتاب فروشی اسلامیة.
- _____ (۱۴۰۹ ق). وسائل الشیعه. قم: مؤسسه آل‌البیت.
- دلشاد تهرانی، مصطفی. (۱۳۷۲). سیره نبوی منطق عملی، سیره فردی. تهران: سازمان چاپ و انتشارات تهران.
- دارابی، علی؛ نصرت پناه، سیاوش؛ رضایت، غلامحسین؛ حسینی نژاد ماهانی، محمدرضا. (۱۳۹۹). «طراحی الگوی شایستگی استادان و مربیان سازمانی با تأکید بر بیانات حضرت امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری». پژوهشی در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی. سال بیست و هشتم. دوره جدید. شماره ۴۹. صص: ۵-۳۸.
- دیالمة، نیکو. (۱۳۹۸). «شناسایی مؤلفه‌های اساتید اثر بخش در آموزه‌های اسلامی». مدیریت در دانشگاه اسلامی. سال هشتم. شماره ۱۲. صص: ۲۹۵-۳۱۲.

(مجتبی گراوند، داریوش نظری، طاهره نظری ایلخانی آبادی)

- سلیمی، قاسم؛ حیدری، الهام؛ کشاورزی، فهیمه. (۱۳۹۴). «شایستگی‌های اعضای هیئت‌علمی جهت تحقق رسالت دانشگاهی؛ تأملی بر ادراکات و انتظارات دانشجویان دکترا». *نوآوری و ارزش آفرینی*. دوره سوم. شماره ۷. صص: ۸۵-۱۰۳.
- شفیلد، هری. (۱۳۷۵). *کلیات فلسفه آموزش و پرورش*. ترجمه غلامعلی سرمد. تهران: نشر قطره.
- شعبانی، زهرا. (۱۳۹۵). *طراحی و اعتبارسنجی مقوله‌های اخلاق حرفه‌ای معلمان در تربیت رسمی و عمومی بر اساس تجارب جهانی و اسناد تحولی ایران*. تهران: پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش و سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش و پرورش.
- شهید ثانی، زین‌الدین. (۱۳۷۱). *منیه المرید فی آداب المفید والمستفید*. محمدباقر ساعدی خراسانی. تهران: المکتبه العلمیه الاسلامیه.
- صالحی الشامی. (۱۴۱۴ ق). *سبل الهدی والرشاد*. بیروت: دارالکتب العلمیه.
- صحرائورد، نگار؛ حسین چاری، مسعود. (۱۳۸۵). «بررسی نقش معلم در تعلیم و تربیت اسلامی»، *مجموعه مقالات دانشگاه علامه طباطبائی*. شماره ۲۳۲. صص: ۴۸۱-۴۹۹.
- طباطبائی، سید محمد حسین. (۱۳۷۰). *سنن النبی*. قم: مؤسسه النشر الاسلامی.
- _____ (۱۳۸۳). *المیزان*. قم: مؤسسه النشر الاسلامی.
- طبرسی، حسن بن فضل. (۱۳۶۵). *مکارم الاخلاق*. ترجمه ابراهیم میرباقری. تهران: فراهانی.
- طبرانی، سلیمان بن احمد. (۱۴۱۵ ق). *المعجم الاوسط*. بیروت: دارالحرمین.
- طوسی، محمد بن حسن. (۱۴۱۴ ق). *الامالی*. قم: دارالثقافة.
- عباغباف، زهره؛ فراستخواه، مقصود؛ قدوسی، فائزه. (۱۳۹۷). «شایستگی‌های معلمی از نگاه کنشگران عرصه تربیت، نقاط اشتراک و تمایز». *تعلیم و تربیت*. شماره ۱۴. صص: ۸۳-۱۰۵.
- غنیمه، عبدالرحیم. (۱۳۷۲). *تاریخ دانشگاه‌های بزرگ اسلامی*. ترجمه نورالله کسایب. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- فلسفی، محمدتقی. (۱۳۶۷). *اخلاق از نظر هم‌زیستی و ارزش‌های انسانی*. تهران: دفتر نشر فرهنگ و معارف اسلامی.
- فراهیدی، خلیل بن احمد. (۱۴۱۰ ق). *العین*. قم: هجرت.
- فیض کاشانی، محمد محسن. (۱۴۰۶ ق). *الوافی*. اصفهان: کتابخانه امام امیرالمؤمنین علی (علیه السلام).
- قمی، شیخ عباس. (۱۳۳۸). *منتهی الامال*. تهران: کتابفروشی اسلامیه.
- _____ (۱۴۰۲ ق). *سفینه البحار*. تهران: فراهانی.
- کتانی، عبدالحی. (بی تا). *التراویب الادریایة والعمالات والصناعات*. بیروت: دارالکتب العلمیه.
- کیدوری، امیرحسین؛ محمدی حسینی، سید احمد؛ سلیمانی، الهام. (۱۳۹۸). «ادراک دانشجویان از شایستگی‌های تدریس اعضای هیئت علمی مطالعه موردی: دانشگاه فردوسی مشهد». *تدریس پژوهی*. سال هفتم. شماره چهارم. صص: ۱۰۷-۱۳۱.
- کراچکی، محمدبن علی. (۱۴۱۰ ق). *کنز الفوائد و دار الذخائر*. قم: نشر ایران.
- کلینی، محمد بن یعقوب. (۱۴۱۳ ق). *اصول کافی*. بیروت: دارالاضواء.
- متقی هندی، علی بن حسان‌الدین. (۱۴۰۱ ق). *کنز العمال فی سنن الأفعال والأفعال*. بیروت: مؤسسه الرساله.
- مجلسی، محمدباقر. (۱۴۰۴ ق). *بحار الانوار*. بیروت: الوفاء.
- ملکی، حسن. (۱۳۸۰). *صلاحیت‌های حرفه معلمی*. تهران: مدرسه.
- _____ (۱۳۸۴). *برنامه‌ریزی درسی راهنمای عمل*. تهران: نشر پیام اندیشه.

(مجتبی گراوند، داریوش نظری، طاهره نظری ایلخانی آبادی)

- معین، محمد. (۱۳۷۷). فرهنگ فارسی. تهران: امیرکبیر.
- مقریزی، احمد بن علی. (۱۴۲۰ ق/ ۱۹۹۹). امتناع الأسماع بما للنبي من الاحوال والاموال والحفده والمتاع. تحقیق: محمد عبدالحمید النمیسسی. بیروت: دارالکتب العلمیه.
- منیرالدین، احمد. (۱۳۶۸). نهاد آموزشی اسلامی. ترجمه محمدحسین ساکت. مشهد: انتشارات آستان قدس.
- نساجی زواره، اسماعیل. (۱۳۸۸). آسیب‌شناسی تربیت دینی مجموعه مقالات همایش تربیت دینی در جامعه معاصر. قم: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).
- نیکزاد، محمود. (۱۳۷۵). کلیات فلسفه تعلیم و تربیت. تهران: انتشارات کیهان.
- وزارت آموزش و پرورش. (۱۳۹۰). سند تحول بنیادین آموزش و پرورش. تهران: وزارت آموزش و پرورش؛ شورای عالی انقلاب فرهنگی و شورای عالی آموزش و پرورش.
- وجدانی، فاطمه. (۱۳۸۹). «ویژگی مری از منظر روایات». پژوهش و اندیشه. شماره ۱۷. صص: ۱۲۳-۱۴۰.
- واقدی. (۱۹۸۹). المغازی. تحقیق مارسدن جونز. بیروت: مؤسسه الاعلمی للمطبوعات.
- یعمری، ابن سید الناس. (۱۴۰۶ ق). عیون الاثر. بیروت: مؤسسه عزالدین.

منابع انگلیسی

- Audi, R.(1991) *The Cambridge Dictionary of Philosophy*. Second Edition, Cambridge University Press.
- *European Commission(2010). Teachers' Professional Development: Europe in international comparison, a secondary analysis based on the TALIS dataset*. Ed.: Jaap Scheerens. Luxembourg.
- Guo-qi, Ni, Zhi-qiang, Y. & Yun, HE(2016) *The Establishment Of The Open Teaching Classroom*. Eighth International Conference on Measuring Technology and Mechatronics Automation.
- Ho, H. C.(2017). Elderly volunteering and psychological well-being. *International Social Work*, 1038-1028 ,(4)60.
- Hess, D. & Avery, P. G.(2008). *Discussion of controversial issues as a form and goal of democratic education*. In J. Arthur, I. Davies, & C. L. Hahn (Eds.), Sage handbook of education for citizenship and democracy (pp. 518-506). London: SAGE Publications.
- Koster, B. Brekelmans, M. Korthagen, F. & Wubbels, T. (2005). Quality requirements for teacher educators. *Teaching and teacher education*, 176-157 ,(2)21.
- McClelland, D. C.(1973). *Testing for competence rather than for" intelligence*. American psychologist, 1 ,(1)28.
- Meyer, John P. Stanley, David J. Herscovitch, Lynne, Topolnytsky, Laryssa.(2002). Affective, Continuance, And Normative Commitment to the Organization: A Meta-Analysis of Antecedents, Correlates, and Consequences. *Journal of Vocational*

(مجتبی گراوند، داریوش نظری، طاهره نظری ایلیخانی آبادی)

Behavior, 27-20 ,61.

- Neff, K. D.(2011).Self-compassion,Self-esteem, and well-being. *Social and personality psychology compass*, 12-1 ,5.
- Nijveldt,M. Beijaard, D. Brekermans, M. Verloop, N. & Wubbels, T.(2005).Assessing the interpersonal competenceof beginning teachers: The quality of the judgement process. *International Journal of Educational Research*,102-89 ,(2-1)43.
- Spencer, L. M. & Spencer, S. M.(1993).Competence at Work: Models for Superior Performance. *John Wiley & Sons*.
- Ragan, L. C. Bigatel,P. M. Dillon, J. M(2012). from Research to Practice: Towards an Integrated and Comp rehensive Faculty Development Program. *Journal of Asynchronous Learning Networks*. 86 -71:(5) 16.
- Rice, D, Lin.M, & LakeV. E.(2008).Teaching Anti-Bias Curriculum in Teacher Education Programs: What and How, *Teach Education*, 2)35),p 200-187.
- Tuna, F.(2012a).Student's perspectives on active learning in geography: A case study of level of interest and usage in Turkey. *European Journal of Educational studies*,2)4),